

2 Vliv socioekonomického zázemí na výsledky českých žáků v šetření PISA 2012

Mezinárodní šetření PISA (*Programme for International Student Assessment*) se zaměřuje na zjišťování funkční gramotnosti (tj. vědomostí a dovedností nezbytných k úspěšnému uplatnění) patnáctiletých žáků v oblasti čtení, matematiky a přírodních věd. Šetření je aktivitou Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Česká republika je jako členský stát OECD do šetření zapojena od jeho počátku v roce 2000. Testování probíhá ve tříletých cyklech, přičemž pokaždé je kladen důraz na jednu z uvedených oblastí. V zatím posledním (pátém) cyklu šetření v roce 2012 byla hlavní testovanou oblastí matematika, stejně jako tomu bylo v roce 2003.

V současných rozvinutých společnostech (které reprezentuje i OECD) převládá názor, že ideální vzdělávací systém by měl poskytovat všem jedincům v maximální možné míře rovné vzdělávací příležitosti a vzdělávací politika se má snažit tomuto ideálu co nejvíce přiblížit. Jedním z indikátorů míry spravedlnosti vzdělávacích systémů je intenzita vztahu mezi výsledky žáků a jejich socioekonomickým zázemím. Vliv kulturního, sociálního i ekonomického kapitálu rodiny na výsledky vzdělávání dětí se ukazuje v řadě výzkumů napříč kulturami, různé společnosti se však liší v jeho síle. Některé vzdělávací systémy rozdíl mezi žáky snižují a vztah je relativně slabý, jiné je uchovávají, nebo dokonce posilují a vztah je pak velmi silný.

V projektu PISA je socioekonomické zázemí vyjádřeno indexem ekonomického, sociálního a kulturního statusu (ESCS).¹ Tento index zahrnuje různé aspekty rodinného a domácího zázemí žáků a pracuje s informacemi o dosaženém vzdělání rodičů a jejich povolání, o vybavenosti domácnosti reprezentující její bohatství (např. počet koupelen, automobilů, vlastnictví myčky nádobí, pračky), ale také o vzdělávacích zdrojích rodiny (množství knih, vybavenost počítači, encyklopediemi a slovníky atd.) a zdrojích kulturních (např. výtvarná díla a knihy beletrie a poezie v domácnosti). Index ESCS je konstruován tak, aby se průměrná hodnota pro země OECD rovnala nule a dvě třetiny žáků zemí OECD se vešly svou hodnotou do intervalu od -1 do $+1$.

Průměrná hodnota indexu ESCS českých žáků je blízká nule, tzn., že čeští žáci nejsou nijak znevýhodněni proti ostatním zemím OECD. Graf č. 1 nicméně ukazuje, že u českých žáků se objevuje relativně silná souvislost výsledků testování s indexem ESCS – hodnota indexu vysvětluje více než 17 % variability ve výsledcích jednotlivých žáků a jednotce ESCS odpovídá 51 bodů ve výsledném skóre v matematice (tj. žáci s hodnotou indexu ESCS kolem 1 dosahují v průměru o 51 bodů vyššího testového skóre než žáci s průměrným zázemím), což je v rámci OECD pátý nejvyšší bodový rozdíl. Znepokojivá je i skutečnost, že tento rozdíl mezi lety 2003 a 2012 v České republice vzrostl o 5 bodů (průměrný rozdíl celé OECD se nezměnil). Nerovnosti ve vzdělávacích příležitostech jsou tedy v ČR poměrně velké a stále rostou, proto se vlivu socioekonomického zázemí na výsledky žáků zpráva dále zabývá podrobněji.

¹ Pro podrobnější popis konstrukce indexu viz mezinárodní zpráva z šetření: OECD, 2013. *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Mathematics, Reading and Science (Volume I)*. PISA, OECD Publishing. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201118-en>